

PETÉNYI SALAMON JÁNOS (1799–1855): RÖVID ÚTMUTATÁS A MADÁRTOJÁS-GYŰJTÉS CZÉLSZERŰSÉGÉRE¹

A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Mészáros Ferenc vezetésével.

Ha a természettudományok valamely ágazatában a czélszerű foglalkozásra szükséges, hogy a benne előforduló tárgyak és jelenetekről szorgalmasan és pontosan jegyezzessük minden észrevételünket: mindenképp felett szükséges az a madártojás-gyűjtésnél. Mert az állattannak alig van ága, melyben több homály, annyi kétség, nagyobb zavar uralkodnék, mint az Oologiában, vagyis tojástanban; és pedig éppen azért, mert tán egy szakban sincsenek annyi terv- és czélszerűtlen gyűjtők és gyűjtemények, mint éppen a tojástanban.

Engedjétek annakokáért, nagyon tisztelt szaktársaim! hogy jelen értekezésemben, – mely tulajdonképp csak folytatása és alkalmazása előrebocsátott tegnapi értekezésemnek, – mindazoknak, kiket a tárgy leginkább érdekel, egy rövid útmutatást és oktatást nyújthassak a felett, vajon mi kívánatik arra, hogy a madártojás-gyűjtés és gyűjtemények czélszerűek legyenek? De engedjétek egyszersmind azt is, hogy a czélszerű madártojás-gyűjtés módszerét ne csak szóbelileg, hanem azonnal gyakorlatilag is előadhassam az általam kedves hazánkban legelőször felfedezett s itt a haza keblében összegyűlt honi természetbuváraink előtt legelőször bemutatandó néhány ritka jelességű tojáson.

A tojástan – oologia – tudománya és leírása valamint a madártojásoknak, úgy általában minden körülménynek, melyek a madártojásokra közelebbről vonatkoznak; az tehát tudománya és leírása az egész madárköltés ügyének. S ebből már önkényt foly, hogy a tojástan egyik főosztálya, s hogy a czélszerű tojás-gyűjtés és gyűjtemények lényeges, azért is felette érdekes eszközei az egyetemes ornithológiának, vagyis madártannak. De innen világosan kitetszik az is, hogy a tojásszedésnél és tojás-gyűjtemények felállításánál minden jelenetre vizsga szemet és buvárkodó figyelmet kell fordítani, melyek a költés ügyével bármi tekintetben összefüggnek, és melyeknek czélszerű méltatása által a madártan s vele a fauna gyarapítható. – A tojástannak oly kedvelője tehát, a ki pusztán csak tojásokat gyűjt, ki mellettök egyedül külső idomuk s színezetükre veti csekély figyelmét, mit sem gondolván mindazon tényekkel, melyekben a tojásoknak jobb érdeke, tudományos becse rejlik, – még korántsem oologus; ő csak gépszerű tojásszedő s leggyakrabban, fájdalom! tojásrontó és természetpusztító inkább, mintsem gyarapítója ezen érdekteljes tudománynak; felette messze állván annak magasztos éldeletárasztó céljától, mely különben ezen eszköz által, ha az czélszerűen alkalmaztatik, elérhető. A tojástan ügye és tárgya két részre oszlik.

1. Azon körülményekre, melyek a tojásszedést megelőzik;
2. melyek a tojások szedését, gyűjtemények számárai elkészítését, megtartását illetik.

Mi az első részt, t. i. azon körülményeket illeti, melyek a tojásszedést megelőzik, itt a tojás-gyűjtés czélszerűsége s hasznának elérésére ismét elkerülhetlen, hogy a tojástan kedvelője főleg 3 sarkalatos körülményre fordítsa minden figyelmét, és pedig:

1. Arra, mely a tojásrakást megelőzi;
2. arra, mely a tojásrakást környezi és
3. arra, mely utána következik.

Mi e 3 főtenyezőnek elsejét, t. i. a költésügy azon körülményeit illeti, melyek a tojásrakást

megelőzik, szükséges, hogy a tudományos tojás-gyűjtő:

1. szorgalmas figyelmére vegye és pontosan jegyezze fel minden madárfaj mellett valamint azon időszakot s benne minden jelenetet, mely időszakban a költésre előkészülés, tehát a madárpárazás és a menyegzői örömelevés, vagyis a mint közönségesen mondjuk, a mézes napok kezdődnek és folynak; úgy azon időszakot is s benne minden jelenetet, melyben a fészkelés és tojásrakás halad. A tudományos madártojás-gyűjtőnek szükséges:

2. hogy feszített figyelmét magára a fészekrakásra fordítsa és e mellett többfelét tekintetbe vegyen, de kivált:

a) a minden madár természete s életmódjához képest választott táj és fészekhelyet, valamint ezeknek szükségeikhez való, leggyakrabban csudás és eszélyes felhasználását.

A tudományos madártojás-gyűjtő vigyázzon:

b) a fészkek építőszerreire és ezeknek a helyek, a fészkek nagysága, idomához s különféle más körülményhez való okos választása, alkalmazása és illesztésére;

c) magára a fészkek idomára és műszabályos alkatára.

d) ezen fáradalmas ügynek a hím és tojó közt miképeni felosztására; és

e) azon rövidebb-hosszabb időszakra, melyben ezen vállalat és munka tart és végződik.

Ezen tárgyak és ügyek mindegyikének van ismét több figyelemre méltó oldala. Nem akarván azonban fárasztani hosszadalmas előadásommal és ezen ügyek részletes festésével a nélkül is többféle érdekes tárgyakkal elfoglalt figyelmüket, itten csak azt bátorkodom röviden említeni, hogy a szorgalmas és mívelt oologus, tekintetbe vévén a madarak szellemi tehetségeit, jelesen azoknak gyakran meg nem fogható műöszön- s műügyességüket – már a tojástannak ezen egyetlen egy részébeni foglalkozásában lel számtalan forrást a buvárkodásra, a tanulásra és mások oktatására, a természet műveinek csudálására, a mindenütt látható isteni gondviselés tiszteletére, s így a legszebb és legtisztább gyönyörök élvezetére.

¹ Forrás: Petényi Salamon: Rövid útmutatás a madártojás-gyűjtés czélszerűségére. = A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1847. augusztus 11-17. Sopronban tartott VIII. nagygyűlésének történeti vázlatja és munkálatai. Pest, 1863. pp. 235–236.